"زندگي موٽي آئي"

وڏيون وڏيون اکيون هيس، جن مان نور پئي ڇلڪيو.
هٿ هئس جهڙا پيڙا. ڪير چٽڪار ڪندي ڏکين تان
[illegible]ي. مٿي تي کٽي نڪر جو ٻڪڻ جهليو هئائونس.
ٽڪري سوٽيڊ بوٽيڊ جوان، پر ۾ ٻينل جوانڙيءَ جي
[illegible]ن ۾ ڇيو، "هي ٻڪڻ ته مون کي ڏاهريءَ واري
اڪائي تو ياد ڏياري، جنهن ۾ هڪ ڏاهريءَ جي
[illegible]لمنديءَ جي گفتي تي واهه واهه ڪندي کٽي سندس
واسه کي ٻڪڻ پڏو هئائون. ڇي، سياڻپ نه نڪري
ويئيس." جوانڙي پاسڙين کي هٿ ڏيئي خوب ٽهڪ
ڏيڻ لڳي.

اوڙي پاڙي جون ڇوڪريون زالون اچي مڙيون هيون،
تن سوڻا طور لاڏو پئي ڳاتو - "لاڏل وني آيو..."
[illegible]ڪن لاڏي ۾ مزو ڪين هو. ويجهي نل تان سيروءَ
[illegible] ڪوڙن جي سٽ سٽ پئي آئي.

[illegible]وار کي پرڻئي هفتو ٿيو هو، مگر شادي پوري
[illegible] ٿي؛ سو نئين گهر يعني ڪلياڻ ڪئمپ جي
[illegible] اڄ ني درشن ٿيو هوس.

ٻاڙيواريون ڪنوار ڏسڻ آيون. ڪنهن چيو، ”پيٽي ۾ جهڙي آهي،“ ڪنهن چيو ”پدمڻي آهي“ ۽ ڪنهن چيو ”گوپال نيٺ ڪٿي آيو.“ پر گهوٽ جي ماسي ۾ سرير کي ڏڏڪو ڏيئي لوڏ سان چيو، ”سو هيءَ ڇا آهي! ڪٿي آهي منجهس اها لالڻ؟ منهنجي پيڻ جڏهن پرڻي هئي، تڏهن رت تي ڳلن مان ڇٽيس. اڇي اڇي جهڙي بگهه هئي...“

سيئي ڪنوار جي سس طرف ڏسڻ لڳيون. ”مسيبت پلي ڦٽي ويئي هئي پر محراب اڃا قائم هو.“ ڪنوار جي سس جا نقش نڪ اڃا به سيني آيلين کان گهڻو اڇا هئا. چمڙي ذرا سڪل ۽ پيلي هئس. ڏاڏي خنڪي ۾ سان چيائين، ”تڏهن ڇا؟ ڳل نه منهنجا اهڙا هئا، جو آئي ويئي چوندي هئي - سرخي مکي اٿس ڇا. پر تڏهن نه هئا سچا ڳيهه. پنهنجون ڪونيون هيونسين ڪراچيءَ ۾...“ چوندي چوندي هنجي مکه تان مرڪ اڏامي ويئي، جڻ سکه جي يادگيرين کي ڪوٽيندي دکه جا غبار اچي اڏاڻا هئا.

ٻئي ڏينهن لي گوپال ماءُ لاڏو چرايو هو. اوڙي پاڙي جي زالن دهل تي نڪ نڪ ڪٽي لاتي هئي - ”ڏکه جي رات لاڏي منڊيون گهڙايون...“ اوچتو ”لاڏن واري آئي“ ”لاڏن واري آئي“ جو شور مچي ويو. ڪنوار پنهنجون لڄ ڀريون اکڙيون کڻي لاڏن واريءَ طرف ڏٺو. سنهڙي سهڻي ڇوڪري هئي. چپ رڱيل،

ڳل ڇڻيل. ٽلندي ٽمڪندي اچي فراس تي ويٺي. ڪنوار سان سندس نظر ملي ته وڏي وڏي مرڪ چپن تي ڦهلجي ويس. ليڪن ڪنوار نظرون زمين ۾ جهڪائي ڇڏيون.

لاڏو شروع ٿيو. سهڻيءَ لاڏن واريءَ جي سس ڍهل پٽي وڄايو. ٽرانس پٽي لاڏو چيو ۽ پاڻ وچ ۾ ٻيهي چيچ پٽي هڻيائين. هڪڙو ننڍڙو ناٽڪ به ڪري ورتائين، جنهن ۾ هڪڙي ڪنواري ڇوڪري شاهوڪار ٻڍي سان پرڻجڻ بدران غريب جوان ڇوڪري سان لائون لهڻ لاءِ تيار ٿي ٿي. سيڻي ملي پٽي شرطايس. چئي، "جوان پاڻي به ڀرائيندءِ... سادو وڳو پهرائيندءِ...... ڪپڙا به ڌئاريندءِ...... نوڪري ڪرائيندءِ......" ۽ ڪنواريءَ جو پارٽ ڪندڙ لاڏن واري ٽهي ڪلي پٽي چيو، "ڪنديس خوشيءَ سان... پائيندس چوڄ مان..." وغيره.

ڍهل جي ڌڪ ڌڪ سان ڪنوار جو من پٽي ڌڙڪيو. سندس اکيون هن ٻي ٻاڪ لاڏن واريءَ ۾ وڃي اٽڪيون. ٽهڻ چيا هن جو ڌنڌو آهي؟ يا شوق آهي؟ ڪنوار کي لڳو، ٽهڻ هن لاءِ سيکجهه هوندي ٻه ڪجهه نه هو. منهن تي اهڙي سانتيڪي مرڪ هئس، جو هن ڌنڌي کي سندس شوق سمجهڻ، پڌهنجي اڻي عقلي ظاهر ڪرڻي هئي. ليڪن ناٽڪ اهڙيءَ نزاڪت سان ڪري رهي هئي، جو ناٽڪ هلندي ڪنوار جا ڳل

ڳاڙها ۽ چپ سرخ ٿي ويا. اکين جي نهار اهڙي گهري ٿي ويس، ڄڻ ٽڪندڙ لاڏي واريءَ سندس ئي روح ۾ چنچل بي باڪ ناريءَ جو ذڪـــر ڪري رهي هجي. لاڏي واريءَ، ڪنوار جو سندر مکڙو ڪاڏيءَ کان لڏائي چيو، ”لاڏي، هو اڪڙيون ملائيندءِ.“ سچي ٽـــوليءَ ۾ کلڪو پئجي ويو. ڪنوار شـرم کان ڳاڙهي ٿي وئي. اوچتو هن دروازي طرف نظر ڪئي ويس ته اُتي گهوٽ کي بيٺل ڏسي، باقي به پاسي پاسي ٿي ويئي. اُتان اٿي وڃڻ لڳي ته ننڍين نيڻين ڪڙي ڪٽي ٿي وهاريس، جو سندس سس اُنهن کي اشارو ڏنو ته پل ٻاهر وڃي. ڪنوار ته اشارو ڏسي ورتو. پوءِ به جيڪي سس ڪانئس لڪائڻ ٿي چاهيو، اهو ڪيس لڪائڻ ڏنائين ۽ پاڻ ٻئي ڪمري واندي طرف هلي ويئي. لاڏو پورو ٿـي چڪو هو. لاڏن واريون وڃي رهيون هيون. مـگر ويندي ويندي پاڻ ۾ سس پس جا ڪيائون، سا ڪنوار ٻڌي ورتي. سس چئي رهي هئي، ”هندستان ۾ لاڏن وارين جا مان شان ئي ڪونهن ... گهور به ڪانه پيئي.“

ڏيڍس چيو، ”ماڻهو ٿي پيا آهن ڪنا ڪاٽا. پيٽ ڏنا ڪائين ته ڄڻ ملڪ کي ٽا لوڏو ڏين.“

ڪنوار سيڪجهه ٻڌو ته به منهن ان طرف نه ڪيائين، ڄڻ سس جيڪي ڪانئس لڪائڻ ٿي چاهيو، سو پاڻ به ٻڌڻ نٿي چاهيائين. مگر ٻن ٽن ڏينهن انـــدر سندس خيال ڦري ويو. ڪيترو ئي ڪجهه ڪانئس لڪايو پئي

ويو. هاڻي چاهيائين پئي، ڪوئي ڪيس سڀڪجهه ٻڌائي ڇڏي
هوءِ خراب ۾ خراب خبر ٻڌڻ لاءِ به تيار هئي. پر هن طرح سڀ
اڪ ۽ ڏاريائي سهڻ لاءِ ڪنهن به طرح تيار نه هئي. ٻه ڏينهن
پيا به گذري ويا. هاڻ ڪيس خاطري ٿي وئي ته هوءِ
هن گهر ۾ اڃا به ڌاري هئي. سڄي گهر تي مايوسيءَ
جو ڪڪر ڇانيل هو، ڄڻ زندگي رسي وئي هئي.

هوءِ هڪ رات پتيءَ جي گوڏي تي ڪنڌ رکي
روئي پئي- ”وهانءَ جي خوشي بس ايترا ئي ڏينهن
هلندي آهي! ڇا سڄي عمر هن گهر ۾ هن طرح ڪــل
خوشيءَ بنا ئي گذارڻو آهي؟“

گهوٽ گوري معصوم مکڙي تان ڪـل خوشيءَ جي
ترق ڪي ٻن ڇهن ۾ ڪٽي ورتو. پر صبح جي تازگيءَ
۾ ڪنوار وري پنهنجو سوال دهرايو، ”ڇا پيا مون ـکان
لڪايو؟ ڏسان پيئي امي، بابا به ڪنهن ڳالهه لڪائڻ
لاءِ ڳجهوئي ڳجهو پاڻ ۾ پيا الڪن... ڇا مونکي ڏيتي
ليتي گهٽ ملي آهي، انڪري؟“

”نه پڳلي،“ گوپال پتنيءَ جو گورو هٿ اکين تي
ڇهائي چيو، ”تنهنجي روپي رنگ جي ڀيٽ ۾، ڏيتي
ليتيءَ جون گنيون به هار ڪائي ويئون، راڻي!“

”رهڻ ڏيو مسخري.“ ڪنوار جون پلڪون آليون
ٿي ويئون. هوءَ اٿي ڌڙڪن ڪٽي منهن ڌوئڻ هلي وئي.
سس جي ڪمري جو دروازو اڃا بند هو، پر ائين پئي
لڳو، اندر سس سهرو ۽ ٻارن جي ڇانگه گهڻو اڳ جاڳي
چڪي هئي. ڪنوار بيڪڙيل در وٽ اچي منهن اگهي

رهي هئي ، جو اوچتو سندس همت روڪجي ويا. ڪمري اندر سهرس جو آواز تيز ٿي ويو هو، ”شل ڪا مار پوندء گوپال ماءِ!“

”هاڻي ٻڌو ڇو ٿا؟ وڃي لاهي لنگها ٿي ٻيهو سيپيٺي.“

”ڏندو ڪرڻ لنگهو ٿيڻ آهي؟ ته ٻڌو جتي دنيا لٿي اسين.“

”مان ٿي چوان دنيا ۾ شاناٿا ڏنڊا ئي توهان لاءِ ڪٺي ويا. بس پيتيون ٿاهڻ ئي توهان لاءِ وڃي ڏندو بچيو آهي؟“

در ٻاهران ڪنوار سامت جو ٻ.گهو ساهه ڪنيو.

سهري ڪنگهڪار ڪري چيو، ”جهليٺي ڪير تو، تون ئي ڪٺي پيو ڏندو ڳولي ڏي.“

”بس توهين ٻڙو چادر پائي گهر ۾ ويهي رهو، ته مان ڏندو ڳولي اچان!“

”اڙي سياڻي، ٻڙو چادر پهرائي ته وهاريو اٿيئي، اجا ڦاهو ڏيندينءَ ڇا؟ پندرهن ڏينهن ٿيا آهن ڪم ڪي بند ٿئي ... هاڻي ته دم ٿو گهٽجي. ڇوڪري آئي سا نئين پراڻي ٻ ٿي، اجا ڇونه ٿي ڪم ڪرڻ ڏين؟“

”مان اهو ڪم بند ڪرائي ٿي رهنديس. ڪوهڪڙو پت ته ڪين اٿون؟ جو تانگهه لٿي. اجا ته پنيان ڪچڙي ڪانپ ويني آهي. اڳي ته هو پنهنجو رت ۽ اندر ڇا ٻ ويني ڪيو، هاڻي ته ڌاريو رت گهر ۾ آيو آهي.

هاڻي ڪو نه اهو ٻڌو رهندو."
"ڏيکڻ تڏهن سچ جو رکيو هوءَ ڇا ڪنوار جي مٿي تي؟"

اوچتو هڪ ٻار اندران ڊڪندو نڪتو ۽ در کليل ڇڏي ٻاهر ڀڄي ويو. ڪنوار هڪي ٻڪي ٿي ويئي، ڄڻ چوري ڪندي پڪڙي هئي. سس سهرو نه پنهنجي سر تي ڪاڻجي ويا. ٻار سڀ چپ ٿي ويا. ڪنوار اندر نئپڪڻ ڪليءَ تي ٽنگي، سس جي ڀر ۾ اچي ڪٽ تي ويٺي. سس ڊگهو ساهه کڻي، سوڙ وڌائي چيو، "ڪنوار، پير مٿي ڪري سوڙ ۾ ٿي ويهه."

ڪنوار جو من ڀرجي آيو. آهستي ڪري سوڙ گوڏن تي وجهي چيائين، "ڪيڏو نه منهنجو خيال ڪريو امي!"

سس جي منهن تي مرڪ وري ويئي. اکين مان پاڻي ڇلڪي پيس. ڄڻ ڇٽي رهي هئي، "هائو ڌيءَ ڏاڍو ٿي تنهنجو خيال رکان پر پوير ڏاڍو مهانگو ٿو."

ڪنوار پنهنجون وڏيون گهريون اکيون کڻي سس طرف ڏنو ته سندس من ۾ شرڌا ڀرجي ويئي. پلڪون جهڪائي نهن تان پالش ڪرڙيندي چيائين، "امي پوني ۾ توهين جنهن گهر ۾ مونکي ڏسڻ آيا هئا، اهو نه منهنجي ماسيءَ جو گهر هو. اسانجو گهر نه ٻڙودي ۾ آهي."

ڪنوار جي مٺي آواز ۽ گنڀير ڍنگ طرف سيني جو ڌيان ڇڪجي ويو. ڪنوار اکيون جهڪائي پنهنجي ٿي

ڏن ۾ چوندي رهي، ”ٻڙودي وارو گهر نہ توهان جي گهر
جهڙو ئي آهي. منهنجو دادا هينئر ڪٿي ڪپڙي جي
دڪان تي نوڪري ٿو ڪري، پر ڪجهہ وقت اڳ ۾ تہ
بزار ۾ ٻڙي ڪڏي بہ وينو هو.“

ڪمري ۾ وينل سيٺي ياتين ڪان ڇرڪ نڪري ويو.
سيٺي ڪنوار طرف ئي ڏسي رهيا هئا، مگر ڪنوار
سڄو ساهس ڪنو ڪري جيڪي چوڻ چاهيو هو، سو
سڀ چئي چڪي هئي. انڪري ٿورو وقت انتظار ڪرڻ
کانپوءِ سيٺي جي نظرن کي ڪنوار جي منهن تان موٽ
ڪائڻي ئي پيئي.

چانهہ پي سڀ وانڌا ٿيا تہ ڪنوار ڏٺو، سهرس
ڪنهن ڪٿي پڙ واريءَ ٻڙڪ جو در ڪولڻ هليو ويو.
سس پنيان ڏاڍا سڏ ڪيا - ”ٻڌو نہ ... ٻڌو تہ ...“ پر
سهرو ٻڌڻ ۾ ”پيئي جڪ“ چوندو نڪري ويو. ڪنوار
سنان ڪرڻ هلي ويئي. ٿوريئي وقت ۾ پڙ واري ٻڙڪ
مان ٽين جي پترن جي نڪ نڪ جا آواز ٻڌڻ ۾ اچڻ
لڳا. ٻار سڀ هڪ هڪ تي اوڏانهن هليا ويا. باقي
گوپال هتي هتي پئي ڦيرا پاتا. آخر ڪنوار ڪسان نظر
بچائي جو پڙ واريءَ ٻڙڪ طرف وڃڻ لڳو تہ اوچتو
سنان جاءِ مان نڪرندڙ ڪنوار ڪان نظر ملي ويس. گوپال
کي شرم گاڏڙ ڪل اچي ويئي. پر ڪنوار معصوم نگاهہ
ڪٿي پتيءَ جي منهن ۾ ڏسندي رهي. جڻ چئي رهي
هئي، ”توهين بہ مونکان اڪايو ٿا؟“

گوپال وٽ هن ڏورانهين جو جواب ڪونه هو. سندس اکين ۾ هڪ ڪن لاءِ مجبوري ٻکي، پوءِ ڪن ۾ نظر جهڪي ويس. ڪنوار هڪ هٿ ۾ ڪپڙن جو ڏول ٻئي هٿ ۾ آلا وار پڪڙي وڃڻ لڳي. گوپال ڪنوار کي دروازي اندر گهڙڻ تائين ڏسندو رهيو. اندران آواز آيو، "اهي گولڪا پوڙهيا ڪرڻ آئي آهين ڇا اسان وٽ؟" گوپال سڃاتو آواز سندس ماءُ جو هو ۽ مٿان آيو صبح جي هير جهڙو سيتل ۽ گهنگهرن جي جهنڪار جهڙو مٺو آواز– "امي، پورهئي ڪرڻ ۾ ڪهڙو اهڃ آهي؟" گوپال جي ڇاتي ڦولجي ويئي. ڪلندو وڃي ٻسر واريءَ ٻٽرڪ ۾ پنهنجي ڪم کي لڳو.

پيٽ واري ٻراٽي گهڙيال ٻارهن جا ٽڪاءَ ٻئي هيا، جو ڪنوار ٻڪوڙن جي ٿالهي کنيو، پير پير ۾ ڪندي، ڪارخاني واري ٻٽرڪ جي دروازي ۾ گهڙي. سڀنيءَ ٻٽرڪ ۾ چپ چپات لڳي ويئي. سهرو، ٻه ڏيڍ، وڃين نوان ۽ گوپال سڀ مٿي ڏسڻ لڳا. ڪنوار جي مک مان مڌر مرڪ ڇلڪي پيئي. ٻڪوڙن جي ٿالهي اڳيان وڌائي چيائين، "ڪائو." سهري هٿ وڌائي ٻه ٻڪوڙا کنيا ۽ هڪ ڪنڊ جي ڏورڻ ڏنائين. گوپال ٿالهي وٺي ٻيائون پيرن ۾ ورهائي. ڪائيندي سڀ مرڪي ٻه رهيا هئا. جڻ چئي رهيا هئا، "اڙي راز نه کلي پيو." ڪنوار انهن مرڪن ۾ جڻ پنهنجائي جو ڪو خزانو پاتو، جو جڏهن موٽي رهي هئي تڏهن سندس پيرن ۾ نچ نچ هئي ۽

من ۾ ڪوئي گيت ٻڌي گونجيو. ليڪن گهر اندر اچي ڏسي ته سس چلهه وٽ اُجهاڻي وساڻي ويٺي آهي. ڪنوار پڪوڙن واري خالي ٿالهي پٺيان لڪائي سڏ ڪيو، "امي!"

سس ڇرڪ ڀري چيو، "ڌيءَ پڪوڙن واري ٿالهي هتان تون ڪٿي ويئينءَ؟"

ننهن خالي ٿالهي اڳيان وڌائي چيو، "امي اڄ محبت قيد مان آزاد ٿي آهي، اُنهيءَ خوشيءَ ۾ مان سڀ پڪوڙا ورهائي آيس."

"پٽ مون ته گهڻوئي پڪڙ چاهيو..."

"پر امي، ڏسو ته ڪارخاني هاڻ سان ڇا ته رهه ڇهه لڳي ويئي آهي. لڳي پيو، رنل زندگي وري موٽي آئي آهي."

سس، ننهن جي منهن ۾ نهاريندي رهي.